

MIZDAQXON MAJMUASINING TARIXIY TOPOGRAFIYASI VA
ARXEOLOGIK TADQIQOTLARI

Kurbaniyazova Zarafshan Erbaevna

Qoraqalpog'iston Respublikasi Nukus tumani 12-maktab tarix o'qituvchisi

Annotatsiya: Qoraqalpog'istonning Xo'jayli tumanidagi antik davrlarga oid Gavhar shahar yodgorligining topografik joylashuvini, undagi mudofaa devorlarini o'rganish asosiy masalalardan biridir. Qadimgi Janubiy Xorazm va Janubiy Orolbo'yi hududlarida antik davrlardagi juda ko'p, yodgorliklarning topografik joylashuvlarini, ularning madaniy qatlamlaridan topilgan moddiy madaniyat qoldiqlarini taqqoslash usuli bilan tahlil qilish, shuningdek, arxeologlar olib borgan tadqiqotlar natijalari haqida so'z boradi.

Kalit So'Z: Mizdaqxon, Gavhar qal'a, Oqshadariya, Orol deltasi, mikrolit, transgressiya, *Cardium edule*, xarobaxona, xronologiya.

Аннотация: Одним из основных вопросов является изучение топографического расположения памятника Говурского города, относящегося к античным временам в Ходжейлийском районе Каракалпакстана, его оборонительных стен. Сравнительным методом проанализировать топографические расположения многочисленных памятников античного периода в древнем Южном Хорезме и Южном Приаралье, остатки материальной культуры, найденные в их культурных слоях, речь также идет о результатах исследований, проведенных археологами.

Ключевые Слова: Миздакхан, Говур-кала, Акшадарья, Дельта Арала, микролит, трансгрессия, *Cardium edule*, карабахана, хронология.

Abstract: One of the main topics is the study of the topographical location of the monument of the Govur city, dating back to ancient times, in the Khojeyli district of Karakalpakstan, and its defensive walls. The aim is to comparatively analyze the topographical locations of numerous monuments from the ancient period in ancient Southern Khorezm and the Southern Aral Sea region, as well as the remains of material culture found in their cultural layers, the items discovered in their cultural layers also pertain to the results of research conducted by archaeologists.

Keywords: Mizdakhan, Govur-kala, Akshaderya, Aral Delta, microlith, transgression, *Cardium edule*, karabakhana, chronology.

Jahon tarixi fanining rivojlanishi sharoitida Qoraqalpog'iston hududidan butun O'rta Osiyo xalqlarining ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy tarixiga oid ma'lumotlarni o'z ichiga olgan ko'plab arxeologik, yozma va etnografik materiallar topilgan. Bu yodgorliklarni o'rganish darajasi turlicha bo'lib, ularning ba'zilar yetarlicha o'rganilgan, boshqalari esa endigina ilmiy tadqiqotga kiritilmoqda.

Hozirgi kunda tarixchilarimiz oldida turgan dolzarb vazifalardan biri O'zbekiston va Qoraqalpog'iston tarixidagi mavjud bo'shliqlarni yangi tarixiy materiallar bilan

toʻldirishdir. Bundan tashqari, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M. Mirziyoyev "Bugun hayotning oʻzi va uning talablari tez oʻzgarimoqda, bu bizga tobora yangi vazifalarni qoʻymoqda. Darhaqiqat, bunday murakkab vaziyatda biz qoʻlga kiritilgan yutuqlar bilan cheklanib, eskicha ishlay olmaymiz". Bizning fikrimcha, bu soʻzlar hammaga, shu jumladan, biz arxeologlarga ham taalluqlidir. Davlatimizda soʻnggi yillarda roʻy berayotgan ijobiy oʻzgarishlar bizdan oʻtgan zamonga munosabatimizni tubdan oʻzgartirishni, tariximizda yuz bergan voqea va hodisalarni ochiq hamda betaraf tahlil qilishni talab etmoqda.

Amudaryoning Orol deltasida qadimgi davrlardan boshlab odamlar yashaganligini, oʻtmish davrlarga mansub boʻlgan yodgorliklardan topilgan ashyolar haqida xulosa qilish imkonini beradi. Hozirgacha Mizdaqxonning sharqiy choʻqqisidan topilgan bir necha chaqmoqtoshdan yasalgan mehnat qurollari ularning ichidagi eng qadimgisi hisoblanadi.

Dastlab E. Bijonovning keyinchalik u, U. Islomov tomonidan tasdiqlangan xulosasiga koʻra, bu qurollarni neolit davriga kiritish mumkin.

Amudaryo deltasidagi ibtidoiy davr yodgorliklarini topishning umumiy murakkabligini taʼkidlash lozim. Amudaryoning hozirgi Orol deltasi shu jumladan Oqshadaryo va Sariqamish kabi boshqalarga nisbatan juda murakkab shakllangan. Oqshadaryo deltasi boʻyida qadimgi yodgorliklar natijasida Orol deltasining allyuvial qalin qatlami ostida qabristonlar qolib ketgan.

1960-yilda Orol deltasi hududida, Ustyurt platosida Puljay qoʻrgʻoni hududidan N. Yagodin tomonidan ikki chaqmoq toshdan yasalgan qurol topilgan. Ular yaxshi sifatli ochiq chaqmoqtoshdan yasalgan uchburchakli mayda qirgʻichdir. Qayd etilgan mehnat qurollari Oqshadaryoning ustaxonasida ishlangan Kelteminar madaniyatining neolit davriga xos majmualariga va Yuqori Uzboy uchun juda oʻxshash boʻlib keladi.

2008-2009-yillarda Kuyik qalʼaning gʻarbiy qismida shaharchadan 5 km. Qushxona togʻidan gʻarbda, shu bilan birga, chaqmoqtoshdan yasalgan asboblari, ular asosan mikrolitlar boʻlib, shuningdek, nomi nomaʼlum quduq yonida antik davrdagi loydan yasalgan idish boʻlaklari 3-5 km. Kuyik qalʼa shaharchasi gʻarbida topilgan. Hudud Orol transgressiyalaridan birida qolgan Cardium edule dengiz choʻkindilari yotqiziqlari bilan qoplangan va keyingi kanal izlari bilan oʻralgan.

Shu tariqa, Orol dengizi deltasida, hech boʻlmaganda, qadimgi shimoliy Oqshadaryo deltasi va hozirgi Orol dengizi deltasi kanallari tutashgan joyda, odamlar neolit davridan boshlab, ehtimol, bronza davrida ham doimiy yoki vaqtincha yashaganligini aytishimiz mumkin. Ammo xalqlar qoʻshniligining eramizdan avvalgi II ming yillikning ikkinchi yarmida, taʼkidlashimiz mumkinki, hozirda Orol deltasi egallagan hududda Tozabogʻ yob madaniyatini tarqatuvchi qabilalar yashaydi, ammo ular bu hududda qanchalik keng tarqalganligini aniqlay olmaymiz.

Amudaryoning Orol dengizi deltasi hududida qadimgi davrlarga oid yodgorliklar juda kam. Lekin ularni oʻrganish, koʻp jihatdan biz uchun hanuzgacha qorongʻi boʻlib qolgan, qadimgi Xorazmning chekka qismlarida yuz bergan voqealarni yoritishda katta qiziqish uygʻotadi. Deltaning eng yuqori qismida qadimiy Mizdaqxon manzilgohi joylashgan. Xoʻjaylidan Goʻna-Urganchgacha boʻlgan 5-6 km. yoʻlda birinchi shahardan 26-29 km.

masofada ikkinchi shahar joylashgan. Shaharcha koʻp qatlamli boʻlib, madaniy qatlam qalinligi 10 m gacha yetadi.

Bu xarobalar ikki tepalik ustida joylashgan boʻlib, bugungi kunda Gavri qalʼa (Gʻarbiy tepalik) va Mazlumxon Suluv (Shimoliy) nomi bilan mashhur.

Ilmiy adabiyotlarda qadimgi Mizdaqxon topografiyasi haqidagi dastlabki maʼlumotlar 1930-yillarda A.Yu.Yakubovskiy tomonidan yodgorlikni ikki marta (1928 va 1935-yillarda) qisqa muddatli oʻrganish ishlaridan keyin paydo boʻlgan. U yodgorlik topografiyasiga umumiy tavsif berdi va loydan yasalgan idish materiali asosida xronologiya tuzishga harakat qildi. A.Yu.Yakubovskiy yodgorlikning umumiy topografiyasini, yuqori materiallar asosida tahlil qilib, qurilishning xronologik davrini aniqlashga harakat qilgan [1].

A.Yu.Yakubovskiy olib borgan ishning muhim tomoni shundaki, u avval V.V. Bartold tomonidan ilgari surilgan, oʻrta asrlarga oid arab tilidagi geografik adabiyotlarda bir necha bor keltirilgan, Qadimgi Mizdaqxon shahri va shu nomdagi shaharning joylashgan oʻrni haqidagi maʼlumotlarning toʻgʻri nazariya ekanligini, amaliy jihatdan tasdiqlagan [2]. Yodgorlik 1946- yilda S .P. Tolstov boshchiligidagi Xorazm arxeologiya etnografiya ekspeditsiyasi tomonidan tadqiqot etilgan [3].

1962-yillarda yodgorlikda OʻzSSR FA QQB tarix, til va adabiyot instituti arxeologik otryadi tomonidan V.N.Yagodin boshchiligidagi qalʼaning shimoli-gʻarbiy burchagida qazishma-tadqiqot ishlari olib borildi. Ushbu tadqiqotlar natijasida, oltita xona ochilgan. Ularning hajmi: 1-6,6 x 5,6 m, 2-7,8 x 2,8 m, 3-6,6 x 4,4 m, 4-7,8 x 7,7 m, 5-5,2 x 3,3 m va 6-4,9 x 3,35 m. Ularning No1-5 xonalari I uyga tegishli. No6 xona II uyga tegishli. Majmua IX asrda qurilib, XIII asrning 20-yillarigacha faoliyat yuritgan.

1964-1966-yillarda Qadimgi Mizdaqxon topografiyasi boʻyicha yangi maʼlumotlar, xususan, shahar qabristoni ochilib oʻrganilgan, qazish ishlari olib borilgan, yodgorlikning ayrim joylari qoʻlda suratga olingan. 1966-yili Qadimgi Mizdaqxon majmuasida, muhandis geodezist N.I.Igonin va arxeolog V.N.Yagodin tomonidan aviatasvirga olindi. Ushbu suratlar asosida yodgorlikning toʻliq topografiyasi, uning ayrim obyektlari ilk bor deshifrovka qilindi va majmuaning umumiy rejasi tuzildi.

Shunday qilib, bu barcha olib borilgan ishlar natijasida, Qadimgi Mizdaqxon majmuasida quyidagilar aniqlangan:

- mahalliy aholi nomidan Gavhar qalʼa qorovulxonasi,
- XIII-XIV asrlarga oid shahar xarobaxonasi,
- shahar atrofi va shaharning sugʻorish tizimlari hamda dalalarining rejasi,
- alohida qurilishlarning xarobaxonasi,
- shahar qabristoni kiradi, shahar atrofidagi hamma oʻliklarni koʻmishgan boʻlishi kerak [5].

Gʻovur shahar va uning atrofini suv bilan taʼminlash maxsus qazilgan kanal orqali amalga oshirilgan, uning qoldiqlarini zamonaviy qishloq xoʻjaligi zonasi sharoitida tabiiy holda saqlanib qolmagan. Barcha yodgorliklar bir-biriga tutashgan ikkita katta tepalikda - gʻarbiy va sharqiy tepaliklar ustidagi tekisliklarda joylashgan.

Gavhar shahar yodgorligi gʻarbiy tepalikning butun yassi tepa qismini egallaydi. Uning devorlari atrofidagi xarobalardan 18-20 m balandlikda tasvirlanadi. Devorlari 30 -32 x

29 -30 x 4-5 sm o,lchamdagi xom g,ishtdan, yana paxtadan taxlab o,rash orqali qurilgan, ammo hozirgi holatida devorlar ko,,p joylarda vayron bo,,lgan.

Bir qator joylarda, ularning chetidan ikki qator qilib devor o,,rilishiga qarab o,,tirib, qo,,rg,,on ichkarisidagi devor orasida aylanib yuradigan yo,,lak bo,,lganini xayoliga keltirdi Ko,,rinishidan, devorlarning chetlariga o,,nlab minoralar qurilgan, ular bir-biridan 50-80 m. masofada joylashgan. Minoralar devorlarning tashqarisidan qurilgan. Minoralar ko,,rinishi bo,,yicha to,,rt burchakli, lekin old tomoni aylana shaklida ishlangan. Minoralarning ikki tomonidagi va old devorlarida, bitta o,,q otuvchi tugunchalar joylashgan. Minoralarda, qal"a devorlari kabi uslubda o,,rib qurilgan.

Bunday usuldagi qirg,,inlar O,,rta Osiyo hududida ilk o,,rta asrlardan boshlab keng tarqalgan. U "payvandlash" usuli nomi bilan mashhur. V.L.Voroninaning fikricha, bunday "qadoqlash" usuli O,,rta Osiyoda ilk o,,rta asrlarda amalda keng qo,,llanilib, xom g,ishtdan o,,rishga qaraganda qadoqlash osonroq bo,,lganligini ko,,rsatadi.

Hozirgi vaqtda devorlar batamom buzilib, butunlay yo,,q bo,,lib ketgan. Ayrim joylarda devorlar baland bo,,lib ajralib turadi. Ularni qurishda tepalikning chetlari bir xil bo,,lgan bo,,lishi kerak. Quruvchilar katta tepalikka qadimiy binoni qurmagan bo,,lsalar, uning pastki qismidan boshlab qurgan bo,,lishlari kerak. Chunki yodgorlikning faqat ayrim joylarida yodgorlik devorlarining baland bo,,lib turganini ko,,rish mumkin.

Bir qator joylarda qal"a devorlari asosan qiyalab o,,tadigan tik nishablik orqasida zinapoya saqlanib qolgan, uning chetida yana bir qo,,shimcha to,,siq devor qurilgan. Qo,,rg,,on bilan to,,siq devori orasidagi masofa 12-15 m. To,,siq devorining qalinligi 1,8-2 m. Saqlanib qolgan balandligi 0,35-0,5 m. Harbiy muhandislik adabiyotlarida bunday devorlar hujumga qarshi devor deb hisoblanadi. Qal"aga kirish joyi uning sharq tomonida edi. Qo,,rg,,onga pandus orqali sharqiy tomondagi minora yonidan kiriladi. Kirish devorlari chuqurga tomon cho,,zilgan. Qo,,rg,,onning hamma tomonidan devorlar orasidan kuzatuvchi yo,,lak o,,tkazilgan. Yodgorlikning butun maydoni qadimiy binolarning tepaliklari bilan ajralib turadi.

Yodgorlik tepasidagi tekisliklarda turli davrlarga oid ikkita - sharqiy va g,,arbiy qal"a xarobalari saqlanib qolgan. Yodgorlikning g,,arbiy tomoni devorlar orasida joylashib, uning janubiy tomonidagi devorlari yaxshi saqlanib qolganini ko,,ramiz. Uning devorlari yodgorlikning boshqa joylaridan 10-12 m balandlikka ko,,tarilgan. Loyihaga ko,,ra yodgorlikning sitadelli to,,rtburchak shaklida bo,,lib, o,,lchamlari 50 x 60 m. ga teng yon tomonlari dunyo tomonlariga qaragan. Qal"aga kirish sharqiy devorning o,,rtasida bo,,lgan. Qo,,rg,,on devorlarining old qismi asosdan 5,6-5,8 m balandlikdan boshlanib, vertikal yarim ustunlar - gofirovkalar bilan ajralib turadi Devorning yuqori qismi ajralib ketadigan yarim ustunlar birdaniga boshlanmaydi, balki ancha katta balandlikdan boshlanadi va baland plintusga tayanadi. Ilgari 20-22 m. yarim ustunlar bo,,lgan, ammo hozir bir nechta qulab tushgan.

O,,rta Osiyoda devorlarni gofirovka bilan qirqishning me"moriy texnikasi keng tarqalgan. Ayniqsa, ilk o,,rta asr me"morchiligida keng tarqalgan. U turli materiallar, xom loy, paxsa, pishiq g,ishtlarda ishlatilgan. Bu usul qo,,llanilgan eng qadimiy inshootga milodiy II- III asrlarga oid Parfiya qal"asi Chilburuj misol bo,,la oladi.

Xuddi shunday usulda yarim ustunlar eski Mervdagi Sulton qal'a yodgorligi devorlarida bezatilgan. Yagona farqi shundaki, eski Mervda bu imoratlarining devorlari

Mizdaqxondagidek paxsa emas, balki xom g,ishtdan qurilgan. Ehtimol, O,rta Osiyoda XIII asrgacha uzoq vaqt davomida, devorlarni ko,tarishning bu usuli o,ziga xosdir.

B.N.Zasipkin, ajoyib o,tmishdan qolgan yodgorlik Rabot-Malikni, XI asrning 70-yillari oxirlarida, ya'ni qoraxoniylar davridagi Shams-al-Mulk Nasr (460-472 x - 1068-1080 yy.) yodgorliklarini me'moriy jihatdan o,rganib, ularni yuqorida aytib o,tilgan uslubdagi kabi yarim ustunlar mavjudligini tasdiqlaydi.

Mizdaqxon qal'aning mudofaa devorlari poydevor ustiga qo,yilgan, uning ustiga paxsa devorlar o,yib ishlangan va uning ostida bundan ham oldingi, ya'ni qulchilik davriga oid topilmalar uchraydi. Qo,rg,oning sharqiy qismida g,arbiy qo,rg,onga nisbatan qadimgi davrga oid sharqiy xarobalar joylashgan. U to,g,ri to,rtburchak shaklidagi tekis balandlik ko,rinishida saqlanib qolgan, janubiy qismida balandlashish, shimol tomonga asta-sekin pasayib boradi. Sharqiy tepalikning tekis balandligining butun maydoni loydan yasalgan idish parchalari va singan pishiq g,ishtlar bilan o,ralgan. Sharq tepalikka qiyalashgan tomonida, yodgorlik chetlarida, ko,plab shaklsiz balandliklar va paxsa devor parchalari uchraydi. Balandliklarning bir qator joylarida madaniy qatlamlarning ko,p metrli qatlamlari mavjud. Tepaliklarning g,arbidagi kungurador tekislikda XIII-XIV asrlarga oid o,rta asr shahar xarobalari joylashgan. Yuzaki qaraganda, katta shahar binolari, mahallalari va ko,chalarining loyihalari nam joylarda yaqqol ko,rinadi. Loyihalar bir nechta yirik kvartallarga birlashtirilgan.

O,rta asr shaharlari taxminan 80-100 gektar maydonni egallagan. Uni o,rab turgan devorlar aniq emas. Shaharning sharqiy chekkasida, sharqiy tepalik etagida, juda ko,p xumbuzlar uchraydi, ular do,nglik shaklida bo,lib, shu do,nglik ustida kulol idishlarning uvoqlari va pishirilganda kuyganlari to,planib qolgan.

G,arbiy tepalikda katta qadimiy musulmon avlodi joylashgan bo,lib, u hozir ham foydalanilmoqda. Ular orasida A. Yu. Yakubovskiy tomonidan XIII asr oxiri - XIV asr boshlari bilan belgilangan Nazlimxon-Suluv yarim yer osti qabri va yana bir, xuddi shu tadqiqotchining fikriga ko,ra, ilk davrdagi mahalliy aholi orasida Xalifa-Erejob nomlari bilan mashhur bo,lgan yodgorliklar ajralib turadi. Bundan tashqari, tepalikning eng baland qismida cho,qqisi tekislangan konus shaklidagi tepalik bor. Jumart-Qassob deb atalgan bu tepalik, zardushtiylik qabrtoshlarini o,zida mujassam etgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, 0,5-0,8 km. sharqiy tepalikdan katta yassi tepalik bor. Tepalik yonbag,irlaridagi ko,plab joylarda qalinligi yarim metrgacha bo,lgan madaniy qatlamni kuzatish mumkin. Sharqiy tepalikdan 300-500 m sharqda 60 x 80 m o,lchamdagi to,g,ri to,rtburchakli va tekis uncha aniq ko,rsatilmagan xarobalar, tomonlari dunyo tomonlariga qaragan xarobalar joylashgan. Qayd etilgan tepalikda, qurilishda 1-3 "Shahar tashqarisidagi qo,rg,on" deb ataladi.

1962 va 1964 yillarda N.Yagodin sharq shaharning shimoli-sharqiy burchagida I-stratigrafik qazish ishlarini olib bordi. Bu yerda yodgorlik qatlami yuqoridan pastgacha bo,lgan masofani, qo,rg,onga kirish og,zidan o,tgan chuqur jarlikning tomonlaridan kesish orqali aniqlangan. Bu yerdagi madaniy qatlamning umumiy qalinligi 10 m ga yetadi.

Hammasi boʻlib, qazish ishlarida 15 ta qatlam aniqlangan. Quyi qatlam materiallari ilk qadimgi davrga toʻgʻri keladi, yaʼni miloddan avvalgi IV-II asrlar bilan belgilanadi.

Yodgorlikdagi ishlar 20-asrning 80-yillari oxirida oʻtkazilib, keyinchalik vaqt oʻtishi bilan 2009-2011-yillarda qazish qayta tiklandi. Ularning maqsadi 1995-yillarda M.M.Mambetullayev va M.T.Turebekovlar tomonidan qoʻyilgan II-stratigrafik qazish ishlarini yakunlash edi va u materikkacha yetkazildi. II-qazuv, maydoni 12 kv.m yodgorlikning sharqiy qismida olib borilgan. Bu yerdan ajoyib standartdagi (39-40 x 40-41 x 9-10 sm) xom gʻishtdan ishlangan uylar majmuasi ochildi. Maʼlum boʻlishicha, qazish ishlari davomida yodgorlikning madaniy qatlamining umumiy qalinligi 8 m dan ortiq ekanligi maʼlum boʻldi. Qazish ishlari davomida jami 10 ta pol belgilangan (ular pastdan yuqoriga qarab raqamlangan). Toʻgʻridan-toʻgʻri materik ustida yumshoq sargʻish qumga giltuproq aralashgan qalin qilib (tuynuk) koʻmilgan tuproqning qumli qatlami (0,93 m), uning ustida 0,36 m qalin, zich loy bilan siqilgan qatlam joylashgan. Pastki pol XX-XIX yaruslar orasidan topilgan.

Madaniy qatlamdagi polning usti kulrang mayda toshli qum, qotgan kul aralash qatlam boʻlib, qoramtir-yashil rangni hosil qiladi. Bu qatlamdan sopol idishlarning parchalari, hayvonlar va baliqlarning suyaklari topilgan. No2 pol XIX-XVIII yaruslar oraligʻida joylashgan boʻlib, u xom gʻisht boʻlaklari va loy boʻlaklari bilan qoplangan. Bu qatlam tashlandiq moddalar bilan toʻldirilgan. No3-pol (XVII yarus) ikkinchi pol ustida 22-26 sm. balandlikda joylashgan. Pol ustidagi madaniy qatlam zich, loyli, sargʻish rangda boʻlib, u qatlamdan maʼlum miqdordagi sopol idishlarning boʻlaklari hamda oz miqdordagi hayvon va qushlarning suyaklari yigʻilgan. Birinchi, ikkinchi va uchinchi qavatlardagi pollardan topilgan sopol idish boʻlaklari miloddan avvalgi IV-milodiy III asrlarga mansubdir. Majmuada koʻrinishi boʻyicha ilk va kechki antik davrining sopol idishlari toʻplami mavjud.

Biroq, ularning stratigrafik aloqasi noaniq, shu sababli tadqiqotning hozirgi bosqichida ilk qadimgi va kechki qadimgi qatlamlarni alohida-alohida aniqlash mumkin emas. No4-pol qavat XVI-XV yaruslar orasidan topilgan, madaniy qatlam qalinligi 0,26-0,32 m, boʻsh qumloq tuproqdan iborat, koʻmir va kul bilan aralashib yashil rangni hosil qiladi. 5-pol qavat toʻrtinchi pol qavatdan 0,15-0,22 m balandlikda joylashgan (XV-XIV yaruslar). Pol ustidagi madaniy qatlam yumshoq, och jigarrang tusda boʻlib, kul qatlamlari bilan qoplangan. 6-pol qavati XIV-XIII yaruslar oraligʻida saqlangan, pol ustidagi qatlam qattiq, toʻq qoʻngʻir rangda, madaniy qatlamdan sopol buyumlar parchalari va xom gʻisht parchalari topilgan. No4-7 (XIII-VI yaruslar) pol qavatlarga mos keladigan binolarda yagona standart mos kelmaydi. Xom gʻishtlarning oʻlchamlari 32-34 x 36 x 8-9 sm boʻlib, ular Xorazmning ilk oʻrta asrlar davri uchun standart hisoblanadi.

Bu qatlamlardan topilgan loydan yasalgan idish-tovoqlar ham eramizning VI-VII asrlariga mansubdir. Tadqiqot jarayonida No8-10 pol qavatlariga (V-I yaruslarga) toʻgʻri keladigan qurilish qoldiqlaridagi gʻishtlar 26 x 28-30 x 5-6 sm. ga tengligi aniqlandi. Xuddi shunday standartdagi gʻishtlar Xorazmning IX - XII asrlardagi qurilishlariga xosdir.

Bu majmuadan topilgan xumlar, koʻzalar va qoʻlda yopishtirish usulida yasalgan qopqoqlar Xorazmning IX-XII asrlarga oid idishlariga oʻxshaydi. X-XII asrlarda Xorazm

haqida yozgan arab geograf olimlari orasida, Mizdaqxon haqida ham soʻz yuritiladi. Al-Makdisiy "Mizdaqxon katta shahar, kattaligi jihatidan Jurjoniya (Urganch) yaqin" deb yozadi.

Mizdaqxonni al-Istaxriy tilga oladi va u shunday yozadi: "Jayhun bilan Kardar oʻrtasida Mizdaqxonning bir mahallasi bor." Al-Maqdisiy Mizdaqxon hududidagi katta rustakni ham tilga oladi va u shunday yozadi: "Mizdaqxon katta shahar, uning atrofida 12 ming qoʻrgʻon bor, rustak uning keng istehkomi."

Qalʼalar deganda, albatta, qalʼani soʻzning toʻliq maʼnosida tushunib boʻlmaydi. Balki bular, mustahkamlangan mayda tepalik tipidagi joylar boʻlib, ular oʻzining asosiy belgilariga koʻra Xorazmning oʻziga xos xususiyatlaridan biri sifatida XX asrlargacha saqlanib qolgan.

Yuqorida taʼkidlaganimizdek, A.Yu.Yakubovskiy oʻrta asrlardagi Mizdaqxon shahrini hozirgi Gavhar qalʼasi oʻrnida aniq joylashtiradi. Ammo bu xarobalar bilan yana bir qadimiy shahar nomini aniqlash mumkin, yaʼni moʻgʻullar istilosi oldindan Xorazmga borgan Yoqut tilga olgan, u Kichik Gurganj shahri edi. Yoqut uni Gurganjdan 3 farsahada ekanligini aytadi, lekin uning qaysi tomoni Kichik Gurganj ekanligini aytmaydi. Mashhur sharqshunos ham Gyote Kichik Gurga

Keyinroq, oʻz asarlaridan birida Kichik Gurganjni tilga olgan V.V.Bartold

uning qayerda joylashganini aytishga harakat qilmagan va Kudjakni Kichik Gurganj deb belgilash haqidagi ham Guyening fikriga qoʻshilmagan. Ya.G.,G.,ulomov Kichik Gurganj va Qudjag,ning notoʻgʻri aniqlanganligini koʻrsatib, hozirgi Qoʻngʻirot tumanidagi Tuproq shahar yodgorligi oʻrnida oʻrnatgan.

Kichik Gurganjni, oʻsha vaqtda, oʻsha masofa boʻyicha, Gavhar shahar yodgorligi oʻrniga toʻliq joylashtirish mumkin. Bu oʻsha yerga joylashtirish imkoniyatini kuchaytirib boradi, chunki Yoqut oldingi mualliflar (Ibn-Rusta, al-Istaxriy va al-Maqdisiy) tilga oladigan Mizdaqxon degan atamani bilmaydi.

Koʻrinishidan, qadimgi Mizdaqxon hududida topilib tilga olingan sopol idishlar va qadimgi qurilish qoldiqlari sifatida toʻplangan ashyolar qadimdan qolgan va, ehtimol, aholi zich joylashgan rustakdan qolgan ashyolardir. Bizning fikrimizcha, bu joy aerofotosuratlarini tahlil qilish va yozish, hozirgi va soʻnggi paytlarda bir necha bor haydalganiga qaramay, bu qadimiy rustoqning umumiy topografiyasi haqida dastlabki taʼrif berishga imkon yartgan.

Shunday qilib, sharqiy tepalikda katta qadimiy qabriston bor. Uning yuqori qatlamlarida joylashgan qabrlar X-XIV asrlarga mansub va shu sababli Mizdaqxon majmuasini oʻrta asrlarga oid mos yodgorliklar deb hisoblash mumkin.

Xulosa qilib aytganda, Qadimgi va oʻrta asrlardagi Mizdaqxon majmuasi, Qadimgi Xorazmning boshqa koʻplab ulkan yodgorliklari singari, bir-biriga yaqin joylashgan bir nechta alohida tepaliklardan iboratligini koʻramiz. Qadimgi Xorazm arxeologiyasida, Qadimgi Mizdaqxon majmuasining oʻrni nihoyatda ajoyib, shu bois bu yodgorlikni vazminlik bilan oʻrganib chiqishga arziydiganligi qashshoqlikdan beri ayon boʻlib kelmoqda.

1. Бартолд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия, т.I. – Москва., 1963. С.10.
2. Якубовский А.Ю. Городище Миздахкан. Записки коллеги востоковедов при Азиатском музее. Академии наук СССР, т. V. – Ленинград., 1930. С. 22.
3. Ягодин В.Н. К изучению топографии и хронологии древнего Миздахкана. (Сб. История, археология и этнография Средней Азии). – Москва. 1968. С. 189.
4. Ягодин В.Н, Ходжайов Т.К. Некрополь древнего Миздахкана. – Ташкент. 1970. С. 6- 7.
5. Ягодин В.Н, Ходжайов Т.К. Некрополь древнего Миздахкана. – Ташкент. 1970. С. 7